

MINYA KÁROLY

Nyíregyházi Egyetem BTK, Nyíregyháza

INTERNETES TÁMOGATÁS A HELYESÍRÁSBAN. 11 ÉV – 20 123 KÉRDÉS ÉS VÁLASZ

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport 2000. május 24-én alakult meg az ELTE Bölcsészettudományi Karának Mai Magyar Nyelvi Tanszékén. 2006-ban létrehozta a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodát (Manyszi), amelyben folyamatos (online) nyelvi tanácsadást, azaz nyelvi gyorsszolgálatot működtet. Honlapján (*www.e-nyelv.hu*) gyűjti a magyar nyelvvel kapcsolatos híreket, eseményeket. 2009-től *www.szomagyarito.hu* címmel közösségi szómagyarító portált hozott létre. 2010-től megszavaztatja az év szavait. Ezenkívül az E-nyelv magazinban tanulmányok olvashatók.

A legfontosabb tevékenysége a már említett nyelvi tanácsadás.

A Manyszitól egy egyszerű regisztráció után 24 órán belül, bár az utóbbi időben napközben, az esetek nagy többségében 3 órán belül választ kap a kérdező. A szolgáltatásnak – feltételezhetően – nemcsak az ingyenesség lehet a vonzereje, hanem a válaszadás gyorsasága, megbízható színvonala és – mert erre is kell lehetőséget biztosítani – a vitakozás lehetősége is szerepet játszhat benne. Előfordul, hogy a kérdezők olykor-olykor vitába szállnak a tanácsadóval, visszakérdeznek, pontosítanak, és ezáltal ugyan késleltetett, de mégis élénk diskurzus alakul ki a szakember és a nyelvhasználó között. Nem is beszélve arról, hogy egy-egy nyelvi probléma megvitatása a tanácsadói körben is élénk eszmecserét eredményez.

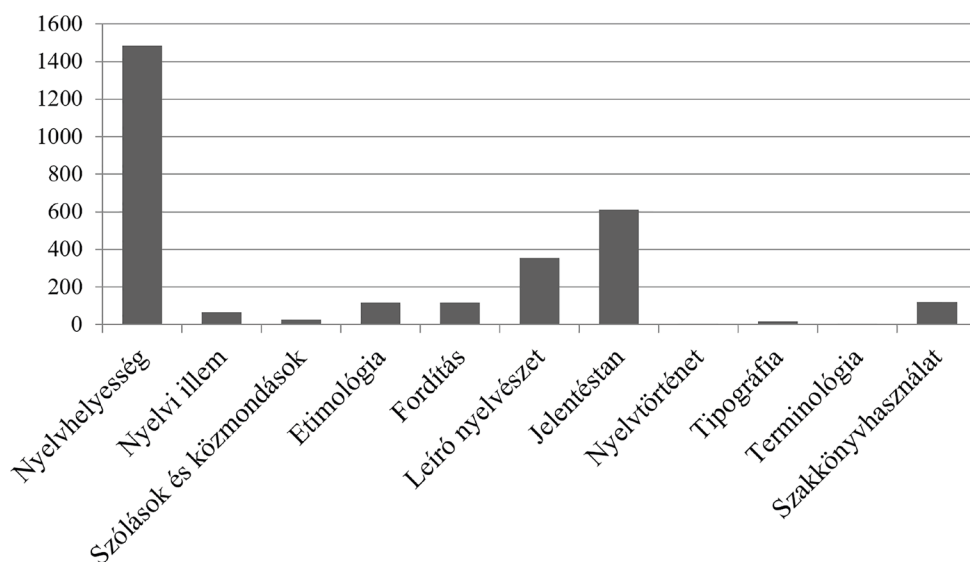
Néhány statisztikai adat (Pölcz Ádám információi): 2006 és 2012 között a beérkező kérdések száma megtízszereződött: 270-ről 2810-re nőtt. A pontos számadatokat – évi bontásban – a következő táblázat foglalja össze:

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
270	386	563	1308	2018	2480	2810	2802	2162	1868	1874	1342

A kérdésszám 2012-ben volt a csúcson (2810), majd utána lassan stagnálni kezdett, 2016-ban már „csak” 1874 volt, és beállni látszik az 1800 körüli értékre. A legtöbb kérdés 2012 szeptemberében volt: 324, de 323 kérdés érkezett 2011 októberében, 317 kérdés 2013 novemberében és 301 pedig 2012 májusában. Ez a négy hónap az, amikor a kérdések száma 300 fölött volt.

Érdekes az, hogy minden év szeptemberében van egy nagyobb ugrás augusztushoz képest, valamint minden év januárjában az előző évi decemberi kérdésszámmal képest. A kérdések javarészt, 75%-ban helyesírásiak, a maradék nyelvhelyességi, nyelvhasználati.

A helyesírási kérdéseknek több mint a fele a külön- és egybeírással kapcsolatos (1. ábra).

1. ábra: A nyelvhasználati kérdések típusai és megoszlása

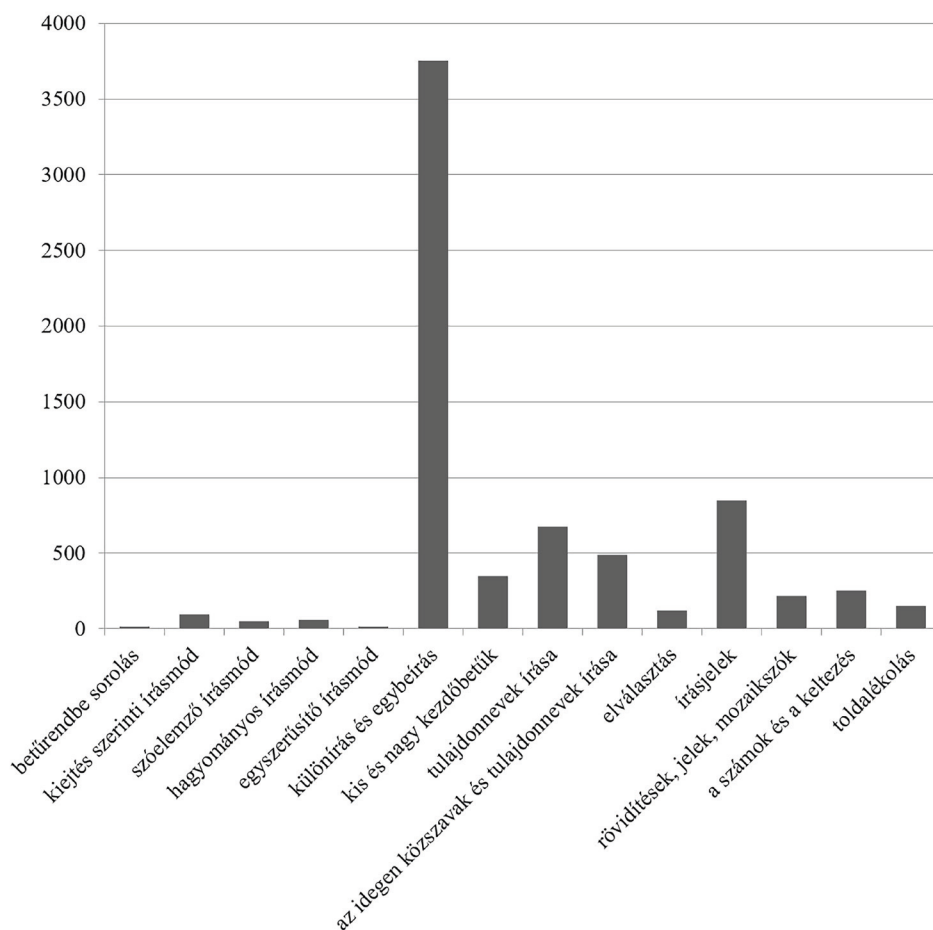
Az alábbiakban néhány tanulságos kérdést és arra adott választ kívánok bemutatni. Csak érdekességképpen, íme, a húszeszedik kérdés-válasz:

A közzétételnél (*Bartók, Kossuth, Petőfi*) kis kezdőbetűs a rádió. Hogy írjuk a kereskedelmi rádiók nevét?

A *Kossuth, Petőfi, Bartók rádió* azért kis kezdőbetűs, mert mindhárom az MTVA része. A kereskedelmi rádiókat azért írjuk nagy kezdőbetűvel, mert önálló vállalkozások, cégek. Pl. *Danubius Rádió, Tilos Rádió* (OH. 1217).

Egyébként a több mint húszeszer kérdés-válasz a keresőprogram segítségével böngészhető, de ennél jóval több kérdésre válaszoltunk. Hiszen vannak érdeklődők, akik kimondottan kérik, hogy kérdésükre a szerkesztett válasz ne kerüljön ki a honlapra. És vannak olyan válaszok, amelyek nem közérdekűek, ezeket mi magunk sem tesszük közzé.

Kitérőként hadd említsem meg, hogy a Google internetes keresője helyesírási kérdések megválaszolásában egyáltalán nem mérvadó. Egyetlen példával hadd illusztráljam: a *sífelszerelésbolt* egybeírandó szavunk az internetes keresőben 6 alkalommal szerepel helyesen, egybeírva, és 119 alkalommal hibásan: *sífelszerelés bolt*. A kitérő kitérője: az internetes kereső arra viszont kitűnően alkalmas, hogy az idegen szavak fonetikus átírásáról tájékozódjunk. Így például a közismert *szelfi/selfie* szó az internetes keresőben a magyar oldalakon 5 130 000-szer szerepel angol helyesírással, fonetikusan átírva pedig 324 000-szer. Az AkH.¹² a *szelfi* írásmódot javasolja.

2. ábra: A helyesírási kérdések típusai és megoszlása

A kérdések igen változatosak. A kérdezők legtöbbje átlagos nyelvhasználó, például az érdekli, hogy:

Melyik változat a helyes: *forint átutalás* vagy *forintátutalás*?

A helyes írásmód: *forintátutalás* (AkH. 110. szabálypont).

És természetesen vannak profik, akik például ezt kérdezik:

Milyen szabályok vonatkoznak az olyan kettőnél több elemű összetételi párokra, amelyeknél mind az előtag, mind az utótag közös? Az olyan összetételekre, ahol csak az előtag (pl. *adatrögzítés és -másolás*), illetve csak az utótag (pl. *adat- és információ-másolás*) közös, ismerni vélem a szabályokat (AkH. 263. c), azonban az alábbi kifejezések írásmódját illetően bizonytalan vagyok:

1. *adatát-, majd -visszamásolás (adatátmásolás, majd adat-visszamásolás)*
Erre nincs szabály, a könnyebb megérthetőség végett javaslom a következőt: *adatát-másolás, majd -visszamásolás*. Az *adatát-* szórész még kötőjellel is félreérthető első pillantásra, a főnév tárgyragos alakjának vélhető.
2. *fájladat- és -információmásolás (fájladatmásolás és fájlinformáció-másolás)*
Erre sincs szabály, újfent a teljes kiírást javaslom, mivel a második összetételből csupán az utolsó taghoz (*másoláshoz*) kapcsolódik az első összetett szó (*fájladat-*): *fájladatmásolás és fájlinformáció-másolás*.
3. *divatlap- és -magazinszerkesztőség (divatlap-szerkesztőség és divatmagazin-szerkesztőség)*
Erre sincs szabály, újfent a teljes kiírást javaslom, ugyanis a *magazin* csak a második összetétel tagja: *divatlap-szerkesztőség és divatmagazin-szerkesztőség*.
4. *importzőldség- és -gyümölcsfelhozatal (importzőldség-felhozatal és importgyümölcs-felhozatal)*
Nincs rá szabály, itt véleményem szerint nincs szükség újabb kötőjelre, mert kéttagú összetétel szerepel együtt: *gyümölcsfelhozatal*, még ha utótagként is, ugyanakkor az egy szótagos igekötő nem tekinthető önálló szónak.
5. *importkaralábé- és -kelbimbó-feldolgozás (importkaralábé-feldolgozás és importkelbimbó-feldolgozás)*
Nincs rá szabály, a javaslatom, hogy két kötőjellel írja: *importkaralábé- és -kelbimbó-feldolgozás*.

Különösképpen érdekel, a) hogy az igekötőkre ilyen esetekben milyen szabályok vonatkoznak (1. példa); b) a pár tagjainak különálló leírásakor a szótagszám miatt bekerülő kötőjel (pl. az *importgyümölcs-felhozatal* kötőjele) valamilyen módon visszaköszön-e a pár együttes leírásakor (pl. *importzőldség- és -gyümölcs-felhozatal*); illetve c) mi a helyes kötőjelezése az olyan utótagnak, amely már önmagában is kettőnél több szóelemből és hatnál több szótagból áll (5. példa, *-kelbimbó-feldolgozás*).

Előfordul, hogy egy diák a házi feladatot kívánja velünk megoldatni, illetve valaki korrektúráztatni akar egy fél könyvet ingyenesen.

A válaszadás során a legegyszerűbb dolgunk akkor van, amikor a kért kifejezés szerepel a helyesírási szótárban. Kissé megnehezíti a dolgunkat az, ha eltérés van a *Magyar helyesírási szótár* és az Osiris-féle *Helyesírás* (OH.) között, azonban akkor az akadémiai szótár a mérvadó. Egyébként az interneten megtalálható a *Magyar helyesírási szótár* (MHSz.) és az Osiris-féle *Helyesírás* eltéréseinek listája.¹

¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/A_Magyar_helyes%C3%ADr%C3%A1si_sz%C3%B3t%C3%A1r_%C3%A9s_az_Osiris-f%C3%A9le_Helyes%C3%ADr%C3%A1s_elt%C3%A9r%C3%A9seinek_list%C3%A1ja (2019. 01. 13.)

Ennél csak akkor problémásabb a szó írásmódja, ha a válasz eltérő az akadémiai szabályzat szótári részében és az akadémiai szótárban: a szótárban (MHSz. 18.) az *Aloe vera* növénynev első eleme nagy kezdőbetűs (18. o.), a szabályzat szótári részében (AkH.¹²) mindkettő: *Aloe Vera* (152. o.).

A kérdések megválaszolása során figyelembe kell venni a szófajváltást, például:

A hajléktalanok sorsára utaló *hajléktalan* + *lét* szó egybe vagy külön, esetleg kötőjellel írandó?

A *hajléktalan* eredetileg (lexikai szófaját tekintve) melléknév, azonban itt szófajváltás történt, aktuális szófaja főnév, ezért a helyes írásmód: *hajléktalanlét*. További példa: *hajléktalanellátás*, *hajléktalanügy*, *hajléktalanszálló*, *hajléktalanigazolás*.

Külön- vagy kötőjellel írjuk azt, hogy *luxus Mercedes*?

A *luxus* főnévvel alkotott szóösszetételeket egybeírjuk: *luxusautó*, *luxuscigaretta*, *luxuskivitel*, *luxuskivitelű*, *luxusszálloda* stb. (OH. 1016). Mivel itt az utótag tulajdonnév, ezért kötőjellel kapcsoljuk hozzá a köznévi előtagot: *luxus-Mercedes*.

Ha egy kérdezett kifejezés nem szerepel a szótárakban (OH., MHSz.) igen sok esetben előfordul, hogy az analógia segít, azaz a szótárban szereplő hasonló kifejezés alapján hozzuk meg a döntést. Például:

Ha a *kovászos uborka* két szóba írandó, akkor a *koviubit* miért írjuk egybe?

Az OH. (111–113) szerint egybeírjuk azokat a minőségjelzős összetételeket, amelyeknek előtagja önállóan nem használatos (pl. *kémhatás*, *lesifotós*, *vegyipar*, *műalkotás* – ezek szintén különírandók teljes alakjukban: *művészeti alkotás* stb.). Mivel a *kovi-* tagot nem használjuk önállóan, ezért egybeírjuk: *koviubi*.

***Migráncsalád* vagy *migráns család* a helyes?**

Az AkH. szójegyzékének 407. oldalán található *migráns munkavállaló* alapján a javasolt írásmód: *migráns család*.

A mozaikszavakhoz előtagot miképpen kell kapcsolni: *iker* + *gyes*, *nagyszülő* + *gyes*?

A *gyes* ún. köznévi szóösszevonás, általában előtag, és az utótaggal egybeírjuk: *gyesigénylés*. Ritkán fordul elő, hogy utótaggá válik egy jelentéssűrítő szóösszetételben. Az egybeírás ugyanúgy érvényes, mint amikor előtag: *ikergyés*, *nagyszülőgyes*, bár a 289. b) szabálypont erre az esetre nem tér ki.

Nemegyszer precedensértékű döntést kell hoznunk. Például:

Hogyan írjuk: *Brexit* vagy *brexit*?

A *brexit* szóösszerántással keletkezett a *British* és az *exit* szavakból. A gondot az okozza, hogy az angol nyelvben a *British* (brit) népnév nagy kezdőbetűs, a magyarban kis kezdőbetűs. Mi a perdöntő? Természetesen a magyaros írásmód, amelynek egyébként a jelene is köznévi értékű: egy ország távozása az Európai Unióból. Tehát a helyes írásmód

brexit. Ez alapján nyilvánvaló, hogy az egyre bővülő szócsaládjának újabb tagjait, főleg az összetételeket is kis kezdőbetűvel és egybeírjuk: *brexitnépszavazás*, *brexitszámla*, *brexit-ügyi miniszter*, *brexittárgyalás*, *brexitzáró*. Értelemszerűen, de ha előfordul más nemzetek kapcsán is a kilépés leírása főleg a sajtónyelvben – mint ahogy ezt már olvashattuk nemegyszer –, akkor a helyes írásmód: *frexit*, *nexit*, *swexit*, *grexit* és *auxit* **jöhet**. Azaz a francia, a holland, a svéd, a görög és az osztrák euroszeptikus pártok is népszavazást követelő cselekedete az európai unió tagságáról, az Unióból való kilépésről. Azt már csak nagyon óvatosan jegyezhetjük meg, hogy a sajtónyelvben megszületett a *Merxit* (*Merkel* + *exit*) kifejezés is, amely az Angela Merkel német kancellár menesztésével kapcsolatos törekvést jelentette.

Hogyan írjuk: *ragtime* + *osít* (egy dalt)?

A kérdéses szó írásában az AkH. 217. a) pontja mérvadó, ennek alapján a *ragtime-osít* a helyes forma. Ehhez hasonló a *Loire-on*, *guillotine-nal* stb. írásmódja is.

A *college* [kálidzs] szó *-val*, *-vel* ragos alakját hogyan írjuk helyesen?

Ha az idegen írásmód szerint írt közszo vagy tulajdonnév végén hangérték nélküli (ún. néma) betű van, vagy ha az utolsó kiejtett hangot betűknek bonyolult, írásrendszerünkben szokatlan együttese jelöli, akkor a magyar toldalékokat mindig kötőjellel fűzzük a szóhoz. A *-val*, *-vel* rag *v*-je az utolsóként kiejtett mássalhangzóhoz hasonul [AkH. 217. a) szabálypont]. A helyes írásmód: *college-dzsal*.

A *folklórshow* szót egybe vagy külön kell írni?

A jelentéstömörítő összetételek tagjait egybeírjuk: *bűvészshow*, *valóságshow* (AkH. 111. szabálypont). A helyes írásmód: *folklórshow*.

A helyesírási kérdéseken kívül érkeznek a Manyszihoz etimológiai, leíró nyelvtani, nyelvhelyességi kérdések, valamint egy szó jelentésének megadását is kéri.

Hogyan kell szóelemekre bontani az *enyém* szót?

Az *enyém* megszilárdult ragos alakulat. Az én személyes névmás *en* alakváltozatából keletkezett *-é* birtokjellel és egyes szám első személyű *-m* birtokos személyjellel. A szóban az *n > ny* lágyulás következett be az *é* hatására (Zaicz 2006: 181).

Hogy kell írni és mit jelent: *operettállam*?

A helyes írásmód: *operettállam*. A *Magyar értelmező kéziszótár* alapján gúnyos kifejezés, a jelentése: nevetségesen parádézó kis állam.

A *pacsal* szó milyen eredetű?

A szó töve valószínűleg a nyelvjárásban élő *pocs* 'híg sár, pocsolya' jelentésű szavunk (1551). Hangutánzó eredetű fő. Ebből keletkezett a *pocskol*, *pocsol*, *pacskol* szavunk is (Zaicz 2006: 650). *Pacs* vagy *pocs*: tisztátalan, mocskos, álló víz (CzF.). Valószínűleg a *pacsal* ige is ezekre vezethető vissza.

A *telefonozik* csak az okostelefonnal való bíbelődést jelenti? Pl.: „Ne telefonozz már annyit, mert kifolyik a szemed!” Vagy a telefonbeszélgetésre is használják? Pl.: „Telefonozz oda, hogy késni fogsz!”

A *Nyelvművelő kézikönyv* (NyKk.) II. kötete már adatozza a *telefonozik* alakot (Grétsy–Kovalovszky 1985). „Az általánosan elterjedt, de régebben vitatott képzésű *telefonál* ige mellett a – némelyek véleménye szerint magyarosabb – *telefonoz* ma már ritka, a választékos stílusnak a szava, élőbeszédben finomkodónak hat.” Régebben tehát valóban használták a *telefonoz(ik)* alakot a *telefonál* helyett, viszont az előbbi kissé modorosnak bizonyult. Manapság – főként az okostelefonok elterjedésével – mintha mutatkozna némi jelentéskülönbség ezekkel kapcsolatban. A *telefonál* igét inkább akkor mondjuk, ha valakit felhívunk (függetlenül attól, hogy ezt milyen típusú készülékkel tesszük), míg amikor *telefonozunk*, akkor elsősorban az érintőképernyős telefonokon végezhető, nem konkrétan a telefonálással összefüggő tevékenységekre (pl. csetelésre, különféle játékok, applikációk használatára, közösségi oldalak böngészésére stb.-re) gondolunk.

Miért a *célba* alak a helyes, és nem a *célbe*?

Nyelvünkben vannak olyan *i, í*, ritkábban *e, é* töhangzós magas hangrendű alapszavak, amelyekhez történeti okokból mély hangrendű toldalékok járulnak: *hívja, kinja, célba, héjban, derékba*. A mélyhangrendűséget a szavak megőrizték a többeli hangváltozás bekövetkezése után is. A *cél* szó a német *Ziel* szóból származik, régebben nálunk is *cílnak* ejtették. Ez a magyarázata annak, hogy a *célba* és nem *célbe* a használatos alak.

Miért van az, hogy *madarat, poharat*? A *tanár* főnév esetében azt mondjuk, hogy *tanárt*, miért nem azt, hogy *tanarat*?

A névszótöveinknek körülbelül 70 százaléka egyalakú, ami azt jelenti, hogy minden toldalék előtt változatlan az alakjuk, például: *tanár, tanárt*. Azonban 30 százaléka többalakú, ezekben az esetekben megváltozik a *tő* a toldalékoláskor, így például: *madár, madarat, pohár, poharat*. Ezek a szavak az úgynevezett *tő belseji időtartamot* váltakoztató tövek sorába tartoznak.

Vajon miért olyan gyakori jelenség, hogy bizonyos településnevek *-d-re* végződnek (*Fonyód, Mogyoród, Ólmod* stb.). Milyen morfológiai-etimológiai okai vannak ennek?

A *d* az ómagyar kor tipikus helynévképzője. „Helyneveink legkorábbi rétegében igen magas a szóképzés útján létrejötték aránya. A korai ómagyar kori anyagban tömegesen fordulnak elő *-d* képzős (*Diód, Endréd, Sasad*) [...] helynevek. E formánsok produktivitása azonban a XIV. sz. végére a jelek szerint jórészt kimerült.” (Szegfű 1992: 317).

Mikor mondjuk: *Cifra szerszám, öreg ló*?

Fekete István *Téli berek* című regényében mondja ezt az öreg Matula bácsi, amikor kiöltözve, ünneplőruhában jelent meg. A mondás értelme: az öregséget nem lehet az öltözettel, külsőségekkel elleplezni.

Újabban nagyon divatos lett az *extrém hideg* kifejezés. Van-e bármiféle jelentéstöbblete a *szélsőséges hideg*-hez képest, vagyis indokolt-e a latin szó nyakló nélküli használata?

Az idegen szavak néha divatszókká válnak, néha a stílust élénkítik (a szóismétlés elkerülésével). Az *extrém* szó is ilyen. Jelentései között nemcsak azt találjuk, hogy szélsőséges, hanem azt is, hogy különlegesen nagy, rendkívüli. (Bővebben az E-nyelv honlapján lehet olvasni a kifejezésről.)

Az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat minden száma közöl válogatást a Manyszihoz érkezett kérdésekből, illetve az azokra adott válaszokból. Ezek igen tanulságosak, mert nagyon jó és változatos kérdések érkeznek.

Irodalom

AkH.¹² = Magyar Tudományos Akadémia 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.

CzF. = Czuczor Gergely – Fogarasi János 1870. *A magyar nyelv szótára*. V. kötet. Athenaeum. Pest. Elérhető: http://mek.oszk.hu/05800/05887/pdf/5kotet_1.pdf (2019. 01. 24.)

MHSz. = Tóth Etelka (szerk.) 2017. *Magyar helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

NyKk. = Grétsy László – Kovalovszky Miklós (szerk.) 1980–1985. *Nyelvművelő kézikönyv I–II*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

OH. = Laczkó Krisztina – Mártonfi Artilla 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó. Budapest.

Szegfű Mária 1991. A névszóképzés. In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana III/1. A kései ómagyar kor. Morfématika*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 268–320.

Zaicz Gábor (főszerk.) 2006. *Etimológiai szótár*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.